

Transitie in de taalkunde

Ad Foolen, Radboud Universiteit

Samenvatting

Deze bijdrage is een reactie op het discussieartikel ‘Crisis in de taalkunde?’. De bijdrage stemt in grote lijn in met wat in het targetartikel naar voren gebracht wordt, nl. dat de laatste jaren opvallend veel zelfreflectie in de taalkunde te observeren valt, dat de taalwetenschap de laatste decennia weinig of geen doorbraken bereikt heeft en dat het vak met een kwantitatieve wending te maken heeft.

Abstract

This contribution comments on the target article ‘Crisis in linguistics?’ The paper agrees globally with the claims made in the target paper, in particular the observation of remarkable frequency of self-reflective publications in recent years, the claim that linguistics has not featured breakthroughs in recent decades, and the observation of a quantitative turn in the field.

1. INLEIDING

’t Kan verkeren, zoals Bredero zei. Ik herinner me de tijd dat veel taalkundigen bij ‘BC’ op de eerste plaats aan ‘*Before Chomsky*’ dachten. Daarmee werd de tijd bedoeld toen de taalkunde nog observationeel-inductief was. Na 1957 hadden we een geformaliseerd regelsysteem, zodat we hypothetisch-deductief te werk konden gaan. Ik herinner me ook dat we begin jaren 70 in een werkgroep bij Remmert Kraak geformaliseerde regels voor het Nederlandse woordaccent opstelden en dat tegenvoorbeelden aanleiding gaven om die regels bij te stellen. Van goed naar beter, het werkte! De taalwetenschap was volwassen geworden. Binnen de letterenfaculteit kende men zijns gelijke niet en daarbuiten keken ze naar je op, de psychologen, de filosofen. De taalwetenschap had prestige; Chomsky was een intellectuele held. Natuurlijk had je ook sociolinguïstiek, psycholinguïstiek en pragmatiek, maar dat waren toch de randgebieden van de taalwetenschap. *Core linguistics* hield zich bezig met de ontraadseling van de wezenskenmerken van taal, de bestudering van een specifieke taal was slechts een middel tot dat hogere doel. En die wezenskenmerken waren wellicht aangeboren, de taalwetenschap droeg bij aan het oplossen van de vraag wat de mens tot mens maakt.

In het targetartikel worden allerlei doorbraken in de taalkunde opgesomd, maar het valt op dat de generatieve grammatica ontbreekt: Chomsky komt niet in de literatuurlijst voor. Wel wordt het boek van Harris (1993) over de ‘*Linguistics Wars*’ genoemd en wordt er gesproken over ‘een wildgroei van theorieën, zo kenmerkend voor de tweede helft van de 20ste eeuw’. De connotaties van *wars* en wildgroei gaan nu niet bepaald in de richting van ‘bloei-periode’, laat staan ‘doorbraak’. Het verschil tussen de toenmalige (zelf)perceptie zoals geschetst in mijn eerste alinea en die van nu in het targetartikel is opmerkelijk. Het kan dan ook goed zijn dat over vijftig jaar opnieuw heel anders teruggeblikt wordt op de taalkunde van begin 21ste eeuw dan in de (zelf)perceptie van het targetartikel en in mijn reactie daarop. Dat stemt in ieder geval tot relativering van de discussie die we hier voeren over de stand van zaken in het eigen vak.

Reageren op een artikel is makkelijker als je het er heel erg mee oneens bent. Dat is hier niet het geval: ik neig ertoe om het in grote lijn met de auteurs eens te zijn, al zie ik hier en daar ook aanleiding voor aanvullingen en wat andere accenten. Er zijn drie stellingen in het artikel waar ik iets over zou willen zeggen:

1. Het valt op dat er de laatste jaren veel zelfreflectie in het vak plaatsvindt.
2. De laatste dertig jaar stagneert de taalwetenschap.
3. Er is een trendbreuk in de methode van onderzoek: van kwalitatief naar kwantitatief.

Op het eerste punt ga ik hier direct in, voor de andere twee verwijs ik naar par. 2 en 3, waarna nog een afsluitende paragraaf met een blik op de toekomst volgt.

Voor wat het punt van de geobserveerde zelfreflectie betreft noemen de auteurs ter illustratie themanummers van *Cognitive Linguistics* (2016) en *Journal of Pragmatics* (2019). Dichter bij huis zijn er vergelijkbare voorbeelden te noemen. In de bundel *Linguistics in the Netherlands 2019* blikken elf taalkundigen terug op vijftig jaar TiN-dagen.¹ En in 2020 vierde het tijdschrift *Nederlandse Taalkunde (NT)* zijn vijftienvijftigjarig jubileum met een dubbeldik nummer (25/2-3), waarvoor auteurs uitgenodigd waren om te reflecteren op een van de artikelen uit die vijftienvijftig jaar *NT*. De redactie had ter stimulering vragen opgeworpen als: ‘Welke discussiepunten zijn opgelost? Kan de vlucht in methodologische vernieuwing (datacollectie, digitalisering, kwanti-

¹ TiN staat voor Taalkunde in Nederland, een jaarlijkse lezingendag, nu onderdeel van de Grote Taaldag.

ficering) vragen beantwoorden die eerder alleen maar konden worden gesteld?’ (Inleiding bij het themanummer, p. 173). Ten slotte noem ik de vier dagen met lezingen die het Nijmeegse Max-Planck-Instituut voor Psycholinguïstiek onder de titel *The Future of Linguistics* eind 2020-begin 2021 organiseerde. Al deze zelfreflecties bij elkaar, en er zijn er beslist meer, wil ik met de auteurs opvatten als een teken dat er in de taalkunde inderdaad iets aan de hand is, een behoefte aan plaatsbepaling, terugblikken en vooruitblikken, om zo een richting voor de toekomst te kunnen bepalen.

2. GEEN RECENTE DOORBRAKEN?

Volgens het targetartikel stagneerde de taalwetenschap na de jaren 70 en 80. De auteurs doen in par. 2 hun best om toch nog een paar lichtpuntjes te zien waar ‘nog wel beweging’ te bespeuren valt: de kwantitatieve wending, equicomplexiteit (beter niet-equi-complexiteit: de stelling dat talen verschillen in complexiteit), linguïstische relativiteit (taal beïnvloedt het denken), en evolutionaire taalkunde, waaronder zowel ‘het ontstaan van het taalvermogen bij de menselijke soort’ als ‘diepe mechanismen achter taalverandering op een ruimere tijdschaal’ verstaan wordt. Alle vier de lichtpuntjes worden echter ook weer meteen gerelativeerd. Van de kwantitatieve wending wordt gezegd: ‘hier gaat het om een methode, niet om een inzicht.’ En bij de andere drie zou het in feite om oudere onderwerpen of inzichten gaan, die min of meer toevallig opnieuw in de belangstelling zijn komen te staan. En de vier doorbraken worden los van elkaar gepresenteerd, als toevallige opsomming.

Van deze opsomming is volgens mij meer te maken. Bij nadere beschouwing hebben alle vier de kwesties te maken met variatie. Bij het eerste punt betreft het de methode zelf, de kwantitatieve wending. Die methode veronderstelt variatie: als er geen variatie is, hoef je ook niet te tellen en statistiek toe te passen. En toeval of niet, bij de laatste drie onderwerpen is variatie telkens een belangrijk aspect: variatie in complexiteit tussen talen, variatie in het door taal beïnvloede denken, variatie door de (evolutionaire) tijd heen.

De relativering van het belang van de kwantitatieve wending is opmerkelijk tegen de achtergrond van wat van der Horst in dat verband eerder opmerkte (2013, p. 256): “‘met de methodes veranderen waarschijnlijk ook de uitkomsten, en misschien mag je zelfs zeggen: verandert ook het object van onderzoek.’ Ik ben het daarmee eens; de methodologische bril heeft invloed op wat er wel en niet in beeld komt, hoe het object van onderzoek *geframed* wordt. Dat de drie ‘oude’ onderwerpen recentelijk opnieuw opgepakt zijn, kan ermee

te maken hebben dat ze zich alle drie lenen voor variatieonderzoek, en dus voor de kwantitatieve methode. In het verleden waren deze onderwerpen tamelijk speculatief van aard of ideologisch beladen: verschil in complexiteit werd lange tijd (voor de 20ste eeuw) in verband gebracht met verschil in cultuur en denkvermogen, waarna het onderwerp ook een tijd lang taboe was (tijdens de 20ste eeuw). Whorfiaanse ideeën hadden vaak een romantische en daarmee onwetenschappelijke sfeer om zich heen (het andere, misschien ook puurdere wereldbeeld van de Hopi, etc.), en praten over evolutie, zowel oorsprong als lange termijnontwikkelingen ('drift'), vond men speculatief. De kwantitatieve wending, met slimmere onderzoeksmethodes en het voorhanden zijn van veel meer gegevens, maakt het mogelijk om deze uitdagende onderwerpen nu wel serieus aan te pakken. Dat zie ik als wezenlijke vooruitgang. Op dit punt kies ik dus voor een andere toonzetting dan de auteurs van het targetartikel. 'Doorbraken' is misschien een te groot woord, maar 'crisis' ook.

3. DE KWANTITATIEVE WENDING

Dat er sprake is van een kwantitatieve wending, zal iedereen beamen die de ontwikkeling van het taalkundige publicatielandschap een beetje volgt. Ik heb bij wijze van kleine steekproef de jaargangen van *Nederlandse Taalkunde* en *Cognitive Linguistics (CL)* van 25 jaar geleden (1996) vergeleken met die uit 2020 (bij *Nederlandse Taalkunde* 2019 omdat 2020 sterk bepaald werd door essayistische bijdragen aan het jubileumnummer). Bij beide tijdschriften evolueerde de verhouding kwalitatief/kwantitatief van resp. acht/vijf (*NT*) en acht/vier (*CL*) naar drie/acht en vijf/achttien.

De sociolinguïstiek en psycholinguïstiek waren steeds al kwantitatief, inclusief de verzameling van grotere hoeveelheden data, natuurlijk voorkomende en experimentele. De wending is vooral opvallend in de syntaxis, semantiek en pragmatiek, vgl. recente bundels als die van Cummins & Katsos (2019) en Goodall (2021). De auteurs verwezen al naar Janda (2013), en ook de discussienummers van de genoemde tijdschriften (*Cognitive Linguistics* 16/4) en *Journal of Pragmatics (JoP)*, 145) bevatten bijdragen die dit aspect aan de orde stellen.

Het *JoP*-nummer bevat o.a. een artikel van Culpeper en Gillings (2019), waarin ze de 200 meest geciteerde artikelen tussen 1999 en 2018 op allerlei kenmerken bekeken hebben, onder meer op de vraag welk type data gebruikt werden. Hun twee conclusies op dit punt luiden: 'The clearest and steadiest

shift is the decline in papers which use a sprinkling of short individual examples' (p. 8), en 'it does indeed seem to be the case that pragmatics papers are encompassing larger datasets' (p. 9). En in het discussienummer van *Cognitive Linguistics* stellen Milin *et al.* (2016, p. 519) de lezers gerust die zich zorgen maken over al te grote nadruk op kwantificering (2016): 'In this position statement, we set out to demonstrate that the recent trend in usage-based linguistics to turn towards quantification and modelling does not divert attention from what really matters.'

In aansluiting hierop kunnen we opnieuw het jubileumnummer van *Nederlandse Taalkunde* erbij betrekken. De eerste vier bijdragen richten zich op de verhouding van kwalitatieve en kwantitatieve methoden. De visie van Barbiers (2020, p. 177) is klassiek generatief: 'Mijn onderzoeksprogramma laat zich samenvatten in een vraag van zes woorden: *Wat is een (on-)mogelijke natuurlijke taal?* Het antwoord op die vraag moet een model opleveren van de kennis die een spreker heeft van zijn of haar moedertaal, de mentale grammatica. Hoe die kennis wordt verworven en gebruikt wordt getoetst in andere disciplines, zoals taalontwikkelingsonderzoek, psycho- en neurolinguïstiek, pragmatiek, sociolinguïstiek en AI.' Grammaticaliteitsoordelen vormen voor Barbiers de primaire data. Op de eerste plaats de oordelen van de onderzoeker zelf, al is eventueel toetsing aan het oordeel van anderen nuttig, 'maar het is duidelijk dat niet alle syntactici zich hoeven om te scholen tot sociale wetenschappers.' Ook Broekhuis houdt een gloedvol pleidooi voor het behoud van 'the intuitionist approach to the study of syntax' (p. 181). Nuyts (2020, p. 195) pleit voor een combinatie van beide methoden: 'twee ezels weten hoe dan ook altijd meer dan één: corpusdata en intuïties samen leren je altijd veel meer dan elk van hen apart.' Eric Hoekstra (2020, pp. 198-199) ten slotte beschrijft autobiografisch 'de grote lijn in de wetenschappelijke ontwikkeling die ik in mijn wetenschappelijke leven heb doorgemaakt: van generatief naar kwantitatief. Jammer alleen dat ik anders dan de taalkundestudenten van nu geen statistiek heb gehad.' Deze vier reflecties illustreren treffend dat de taalwetenschap methodologisch in transitie is, zoekend naar een balans tussen traditionele en nieuwe methodes. De naam van de onderzoeksgroep waarvan een van de auteurs van het targetartikel een prominent lid is, laat er geen misverstand over bestaan waar het accent in zijn eigen onderzoek ligt: *Quantitative lexicology and variational linguistics* (<https://www.arts.kuleuven.be/ling/qlvl>).

In par. 4 van het targetartikel wordt het einde van de renaissance aangewezen als de belangrijkste oorzaak van de trendbreuk, zie ook het lange citaat uit van der Horst (2008). Voor wie niet vertrouwd is met het werk van van der Horst,

vereist deze stelling eigenlijk meer toelichting. Daarvoor verwijs ik graag naar van der Horst (2013), waar dit punt meermaals ter sprake komt, o.a. op p. 282: ‘In mijn terminologie duurt het tijdperk van de Renaissance, begonnen tussen 1300 en 1600, voort tot in de negentiende en twintigste eeuw, om pas in de tweede helft van de twintigste eeuw te wijken.’ Volgens van der Horst is een cultuurkenmerk van die lange periode de nadruk op filologie, schriftelijkheid. Ik verwijs in dit verband graag naar Kraak (2006; zie ook Foolen, 2020), waar uitvoerig betoogd wordt dat die schriftelijke bril een grote impact heeft gehad en nog heeft op de taalkundige perceptie van haar object van onderzoek.

Maar waarom zijn we dan juist nu bezig met het langzaam afzetten van die bril? Daarvoor lijkt me aanvullende verklaring nodig die in het targetartikel buiten beeld blijft. We komen dan terecht bij de literatuur die ‘de moderne tijd’ probeert te duiden. Volgens sociologen als Max Weber (1904/1905) en Hartmut Rosa (2016; 2020) moeten we dan kijken naar de opkomst van de industriële productiewijze en de daarmee samenhangende wetenschappelijk-rationele *Entzauberung* van de wereld, of zoals Rosa het noemt het *verfügbar machen* van die wereld. Geleidelijke processen, die de renaissance naar de achtergrond duwen ten gunste van berekenbaarheid en de wetenschappelijke, numerieke blik. In de sociale wetenschappen was die blik al langer breed geaccepteerd; de taalkunde werd er via de socio- en psycholinguïstiek geleidelijk ook mee vertrouwd gemaakt, en wat we nu zien, in de laatste decennia, is de ‘doorbraak’ daarvan tot in de kern van de taalwetenschap.

De ruimte ontbreekt hier om deze verklaring verder uit te diepen. Voor een preciezere chronologie zouden we m.i. ook de interne dynamiek van de taalwetenschap erbij moeten betrekken. In de jaren 60 en 70 werden er veel zaden geplant, in de decennia daarna werden die door onderzoek wereldwijd opgekweekt. Dat onderzoek was sterk descriptief, vgl. ook Muysken (2019, p. 40), die in de eerder genoemde *LiN*-bundel terugkijkt op de *generative enterprise* en vaststelt dat “‘a lasting contribution of the enterprise has been descriptive, ironically.’ Door al dat descriptieve werk, generatief en niet-generatief, zijn er nu zoveel gegevens en analyses beschikbaar dat het mogelijk wordt daar dankbaar kwantitatief gebruik van te maken.

4. HOE NU VERDER?

In de inleiding bij het al vaker genoemde themanummer van *Cognitive Linguistics* schrijven Divjak *et al.* (2016, p. 453): ‘Recent years have witnessed

an exponential growth in studies that use statistical analysis of corpus data or experimental findings. (...) In fact, the pendulum may have swung to the other extreme – concerns have been raised that the field may be becoming too empirical and that much of the quantitative work published under the Cognitive Linguistics umbrella does not pay enough attention to language and theory. There is talk about doing “numbers just for numbers’ sake” (...), “number-crunching” (...), and “empirical imperialism”.’

Met andere woorden, hoe de taalwetenschap zich de komende jaren zal ontwikkelen, is moeilijk te voorspellen. Zoals in het targetartikel ook gezegd wordt, is één mogelijkheid dat het vak overgenomen wordt door de sociale wetenschappers. De krachtige onderzoeksmethoden die taalkundigen zich nu met pijn en moeite eigen aan het maken zijn, beheersen zij van huis uit en kunnen ze makkelijk toepassen op data die de taalwetenschap in de afgelopen decennia ter beschikking heeft gesteld in digitaal toegankelijke databanken. De taalwetenschappers zouden ook kunnen besluiten om zelf over te stappen naar de sociale faculteit en daar hun heil te zoeken, maar hier speelt hun renaissanceistische verleden waarschijnlijk toch een rol. Veel taalkundige collega’s hebben hun baan te danken aan de taal- en cultuurstudies die in Letterenfaculteiten gesitueerd zijn en waar hun inbreng ook niet makkelijk weg te denken is. We kunnen dus verwachten dat er institutioneel niet veel zal veranderen. De institutionele inbedding dwingt taalkundigen om zich intensief bezig te houden met specifieke talen, hun synchrone structuur en variatie en hun geschiedenis. Die vertrouwdheid met details van talen zal een sociale wetenschapper niet makkelijk evenaren. Samenwerking met de sociale wetenschappen lijkt echter voor beide partijen profitabel en ik zie dat om me heen ook steeds meer gebeurt. Die samenwerking betekent niet dat kwantificering eenvoudigweg kan worden uitbesteed; de jongere taalkundige generatie komt er niet omheen zich met experimentele en kwantificerende methoden vertrouwd te maken, zoals ook volop gebeurt, zie de verwijzing in het targetartikel naar cursussen in de LOT-winter- en -zomerscholen. Alleen op die basis kan verhinderd worden dat de taalkunde vervalt tot dataleverancier van sociale wetenschappers. Het kwantitatieve onderzoek kost wel meer geld dan de vroeger gangbare *armchair linguistics*, vgl. Bennis (2019, p. 6): ‘Laten we werken aan een nieuwe bloei van de theoretische taalkunde in Nederland (...). En 30 miljoen euro zou een goed begin zijn.’ Die laatste opmerking is uiteraard gericht aan de financierende instanties.

De komende jaren zal variatie een centraal aspect van het taalkundig onderzoek zijn en daarmee zal de trendbreuk die in het targetartikel gesignaleerd is, verder bewaarheid worden. Om ‘*empirical imperialism*’ te voorkomen, is het

wel nodig tegelijk te werken aan theoretische modellen. Veelbelovend lijkt mij het zogenaamde EC-model dat Schmid (2020) recentelijk voorgesteld heeft. EC staat voor ‘*entrenchment*’ en ‘*conventionalisation*’, waarmee zowel de psychologische als de sociale kant van taalprocessen in het model betrokken zijn en daarmee ook de variatie die onlosmakelijk met zulke processen verbonden is. Schmid plaatst verbale interactie, ‘*co-semiosis*’, ‘*participatory sense-making*’ (zie Foolen, 2019) in het centrum van het model. Pragmatiek: Van *waste basket* tot *core business*. Zoals Bredero zei, ’t kan verkeren.

Literatuurlijst

- Barbiers, Sjeff** (2020). ‘Laboratoriumzinnen in het tijdperk van de kwantitatieve taalkunde.’ *Nederlandse Taalkunde*, 25/2-3: 177-179.
- Bennis, H.** (2019). GLOW: ‘De eerste jaren. Een persoonlijke geschiedenis.’ In Berns, J. & Tribushinina, E. (red.), *Linguistics in the Netherlands 2019*. Amsterdam: Benjamins, pp. 2-7.
- Broekhuis, H.** (2020). ‘Why I will not become a corpus linguist.’ *Nederlandse Taalkunde*, 25/2-3: 181-192.
- Culpeper, J. & Gillings M.** (2019). ‘Pragmatics: Data trends.’ *Journal of Pragmatics*, 145: 4-14.
- Cummins, C. & Katsos, N.** (red.) (2019). *The Oxford Handbook of Experimental Semantics and Pragmatics*. Oxford: Oxford University Press.
- Divjak, D. Levshina, N. & Klavan, J.** (2016). ‘Cognitive Linguistics: Looking back, looking forward.’ *Cognitive Linguistics*, 27/4: 447-463.
- Foolen, A.** (2019). ‘Quo vadis pragmatics? From adaptation to participatory sense-making.’ *Journal of Pragmatics*, 145: 39-46.
- Foolen, A.** (2020). ‘De schriftelijke bril opgepoetst.’ *Nederlandse Taalkunde*, 25/3-4: 425-435.
- Goodall, G.** (red.) (2021). *The Cambridge Handbook of Experimental Syntax*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Harris, R.A.** (1993). *The Linguistics Wars*. Oxford: Oxford University Press.
- Hoekstra, E.** (2020). ‘Frequentie en luie-stoeltaalkunde.’ *Nederlandse Taalkunde*, 25/2-3: 197-204.
- Janda, L.** (2013). *Cognitive Linguistics – The Quantitative Turn. The Essential Reader*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Kraak, A.** (2006). *Homo loquens en homo scribens. Over natuur en cultuur bij de taal*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Milin, P., Divjak, D., Dimitrijević, S. & Baayen, R.H.** (2016). ‘Towards cognitively plausible data science in language research.’ *Cognitive Linguistics*, 27/4: 507-526.

- Muysken, P.** (2020). 'Description, linguistics 1.0. Theory, linguistics 3.0?' In Berns, J. & Tribushinina, E. (red.), *Linguistics in the Netherlands 2019*. Amsterdam: Benjamins, pp. 37-42.
- Nuyts, J.** (2020). 'O corpora, o mores.' *Nederlandse Taalkunde*, 25/2-3: 193-195.
- Redactie Nederlandse Taalkunde** (2020). '25 jaar Nederlandse Taalkunde / Dutch Linguistics.' *Nederlandse Taalkunde*, 25/2-3: 173-175.
- Rosa, H.** (2016). *Resonanz. Eine Soziologie der Weltbeziehung*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Rosa, H.** (2020). *Unverfügbarkeit*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Schmid, H.-J.** (2020). *The Dynamics of the Linguistic System. Usage, Conventionalization, and Entrenchment*. Oxford: Oxford University Press.
- Van der Horst, J.** (2008). *Het einde van de standaardtaal: een wisseling van Europese taalcultuur*. Amsterdam: Meulenhoff.
- Van der Horst, J.** (2013). *Taal op drift. Lange-termijnontwikkelingen in taal en samenleving*. Amsterdam: Meulenhoff.
- Weber, M.** (1904/1905). 'Die protestantische Ethik und der Geist des Kapitalismus.' *Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik*, 20: 1-54, 21: 1-110.